

نظام‌نمایه‌سازی پرسبی

نوشته نودانله مرادی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

۸. نقش معنا در پرسبی

بطور کلی نمایه‌سازان و دبیزشکاران^۱، بخصوص پس از گزارشهای محققان^۲ کرانفیلد^۳ بیشتر متایلند درباره "زبان نمایه‌ها" بحث کنند تا "نظام نمایه‌ها". از این رو در بیشتر مقالات و کتابهایی هم که درباره پرسبی نوشته شده،

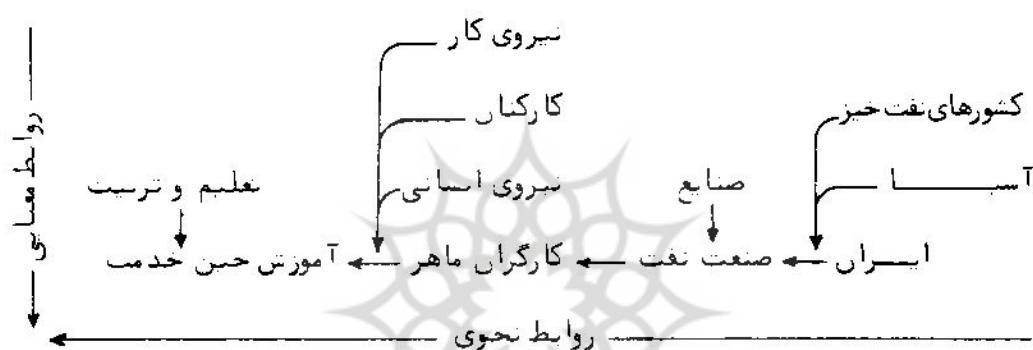
1. Semantic

2. Documentalists

3. Cranfield

نویسندگان کوشیدند سهم عمده‌ای را به بررسی نحو و معنا در این نظام بدهند.

آنچه تاکنون گفته شد در مورد نحو پرسی و دستورات لازم برای نوشتن سلسله مراتب واژه‌ها و طرزکار نظام پرسی بود. اکنون به بررسی معنا در پرسی می‌پردازیم. مقصود از معنا تعیین واژه‌هایی است که از نظر ذهنی با واژه‌های موجود در "سلسله" ارتباط دارند و ممکن است استفاده کننده نمایه (که بانظم الفبایی مرتب شده) به دنبال آنها بگردد. مثال پیشین از دیدگاه نحو و معنا در شکل زیر نشان داده شده است.



این واژه‌ها که از نظر معنا با واژه‌های سلسله مراتب در ارتباط هستند، مانند واژه‌های مشابه، مترادف و اسامی رده‌های کلی‌تر به اصطلاح نامه‌ای (تزاروسی) که در حافظه کامپیوتر موجود است سپرده می‌شود تا به عنوان منبعی برای ارجاعات "نگاه کنید به" و "نیز نگاه کنید به" بکار گرفته شود.

در بررسی عمل ساختن اصطلاح نامه از دو جهت با نظام‌های ماشینی دیگر تفاوت دارد:

۱. ارجاعات "نگاه کنید به" و "نیز نگاه کنید به" از مجموعه دستورات عملیاتی مرتبط موجود در کامپیوتر استخراج می‌شوند.
۲. مجموع واژه‌های موجود در این دستورات عملیاتی از طریق استقرار

ساخته می‌شوند. بدین ترتیب که ما از واژه‌های که حین نمایه سازی به آن برخورد کرده‌ایم شروع می‌کنیم. و قدم به قدم واژه‌های مرتبط و اسامی رده‌های کلی‌تر را به کار می‌گیریم و به بیان دیگر به طرف بالا حرکت می‌کنیم. در حالی که سایر اصطلاح‌نامه‌ها و سرعنوان‌های موضوعی معمولاً از طریق قیاسی ساخته می‌شوند: یعنی از واژه کلی‌تر به واژه محدودتر می‌رسیم.

پرسی دستورساختن اصطلاح‌نامه را که توسط سازمان استاندارد های بین‌المللی منتشر شده رعایت می‌کند. بنابراین دستورنامه، تاکنون سه نوع رابطه توجه سازندگان اصطلاح‌نامه را به خود جلب کرده است: رابطه همپایه، رابطه مرتبه‌ای و رابطه پیوندی.

این روابط همگی دارای خاصیت متقابل هستند و اگر دو یا چند واژه به طریقی باهم مربوط شده باشند، استعمال مدخلمهای متقابل ضروری است. این سه گروه عبارتند از:

اول - رابطه همپایه: واژه‌هایی که در معنی یکسان هستند در این گروه گرد می‌آیند. رابطه همپایه خود به دو نوع تقسیم می‌شود:

۱. مترادفات: مانند "آموزش و پرورش" و "تعلیم و تربیت".

۲. شبه مترادفات: منظور واژه‌هایی هستند که به اقتضای نظام نمایه سازی مترادف محسوب می‌شوند، هرچند که در استفاده روزمره معنای آنها متفاوت است. مانند "سختی" و "نرمی".

دوم - رابطه مرتبه‌ای: رابطه مرتبه‌ای که بیان کننده رابطه کلی و جزئی میان واژه‌ها و مفاهیم است. این رابطه به دو نوع تقسیم می‌شود:

۱. برای مطالعه این متن رجوع کنید به:

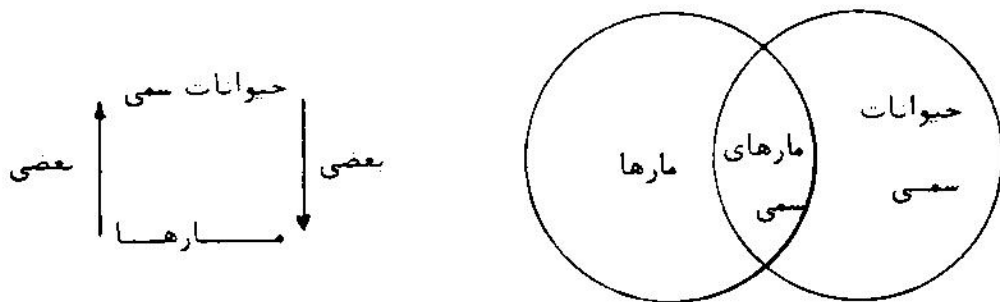
سازمان استاندارد های بین‌المللی. دستورساختن واژه‌نامه. ترجمه پرویز مهاجر. تهران: موسسه تحقیقات و برنامه‌ریزی علمی و آموزشی، مرکز مدارك علمی، ۱۳۵۴. ص ۴۰.

۱. رابطه جنس و نوع: در این رابطه اصطلاح جنس (کلی) بر رده‌ها دلالت می‌کند که مدلول اصطلاح نوع یکی از اعضای آن است. مفهوم جنس لا اقل از لحاظ يك خصیصه با مفهوم نوع فرق دارد. رابطه جنس و نوع به دو گروه تقسیم می‌شود:

الف. رابطه جنس و نوع حقیقی: در این مورد تمام افراد نوع، اعضا رده کلی (جنس) نیز هستند. مثلاً واژه "حیوان" را به عنوان جنس در نظر بگیرید، یکی از انواع آن "پستانداران" است. هر پستانداری حیوان هست ولی هر حیوانی پستاندار نیست. این رابطه را با شکل زیر می‌توان نشان داد:



ب. رابطه شبه جنس و نوع: حالت تداخل بین دو گروه و دو مفهوم به وجود می‌آید. مثلاً دو واژه "حیوانات سمی" و "مارها" را در نظر بگیرید. هر ماری حیوانی سمی نیست و هر حیوان سمی مار نیست، ولی پاره‌ای از مارها سمی هستند و یا به بیان دیگر پاره‌ای از حیوانات سمی مار هستند. این رابطه را در شکل زیر می‌توان نشان داد:



۲. رابطه کل و جزء: در این رابطه اصطلاح یا مفهوم جزء، جزئی از اصطلاح یا مفهوم کلی است. این رابطه در بررسی به سه گروه تقسیم می‌شود:

الف. اماکن جغرافیایی: مثل آسیا (کلی)، ایران (جزئی سطح اول)، تهران (جزئی سطح دوم).

ب. اعضا و اندام بدن: مثل پا (کلی)، استخوانهای پا (جزئی سطح اول)، استخوان نازک نی (جزئی سطح دوم).

ج. قلمرو دانش: مانند علوم (کلی)، زیست‌شناسی (جزئی سطح اول)، گیاه‌شناسی و جانورشناسی (جزئی سطح دوم).

سوم - رابطه پیوندی: مفاهیمی که در ارتباطند ولی ارتباط آنها نه از نوع رابطه همپایه است و نه از نوع رابطه مرتبه‌ای، دارای رابطه پیوندی هستند. آستین (D. Austin) رابطه پیوندی بین دو واژه را این چنین تعریف می‌کند: دو واژه وقتی دارای رابطه پیوندی هستند که بدون استفاده از واژه اول ارائه تعریفی از واژه دوم غیر ممکن باشد. مثلاً دو واژه "پرنده" و "پرنده‌شناسی" و یا دو واژه "دندان" و "دندانپزشکی" را در نظر بگیرید. واژه‌های "پرنده" و "دندان" به رده‌هایی تعلق دارند و با واژه‌های "پرنده‌شناسی" و "دندانپزشکی" به عنوان فعالیت آدمی مترادف و یا شبه مترادف نیستند و رابطه مرتبه‌ای نیز ندارند. ولی تعریف واژه‌های "پرنده‌شناسی" و "دندانپزشکی" بدون استفاده از واژه‌های "پرنده" و "دندان" امکان‌ناپذیر است. از این رو می‌گوئیم میان واژه‌های "پرنده" و "دندان" با "پرنده‌شناسی" و "دندانپزشکی" رابطه پیوندی و یا خویشاوندی وجود دارد.

در شکل صفحه بعد جدول کوتاه نشانه‌های این روابط، برای ساختن ارجاعات لازم، نشان داده شده‌اند. بطور کلی این نشانه‌ها در کارکرد اساسی دارند:

۱. نشان دهنده ماهیت روابطی هستند که واژه‌های موجود در دستورالعملهای گوناگون را به هم وصل می‌کنند.
۲. کامپیوتر را در چاپ شکل صحیح ارجاعات راهنمایی می‌کند.

نشانه‌های ارتباطی که برای اتصال دستورالعملهای واژه‌ها
به کار می‌رود

\$m	=	برای رابطه همپایه	نشانه
\$o	=	برای رابطه مرتبه‌ای	نشانه
\$n	=	برای رابطه پیوندی	نشانه

ماشین حسابگر با دریافت نشانه \$m (یعنی برای رابطه همپایه) ارجاع "نگاه کنید به" را می‌سازد، درحالی‌که با دریافت نشانه‌های \$o و \$n (یعنی برای روابط مرتبه‌ای و پیوندی) ارجاع "نیز نگاه کنید به" را می‌سازد.

۹. بررسی و نظامهای دیگر نمایه سازی

همانطور که گفته شد بررسی نظامی است از گروه نظامهای "پیش‌هما را" که قدرت پذیرندگی آن بسیار زیاد است و مجموعه واژه‌های ازبیش ساخته شده نیز ندارد. این ویژگیها موجب برتری این نظام بردیگر نظامهای نمایه سازی، چون فهرست سرعنوانهای موضوعی کتابخانه کنگره و نظام کتابخانه ملی پزشکی آمریکا و نمایه گردان می‌باشد. تحقیق پروفیسور فیلیس ریچموند^۱ نشان داد که که نظام بررسی بردیگر نظامهای نمایه سازی و سرعنوان موضوعی کتابخانه کنگره

1. Phyllis Richmond

برتری دارد. مثال زیر این برتری را نشان می‌دهد:

در دهه ۱۹۲۰ کتابی دربارهٔ کوچ عشایر بختیاری ایران توسط مرینا کوپر (Marian Cooper) نوشته شد. عنوان این کتاب «علف است». تعیین موضوع یا نمایه برای این کتاب در نمایه گردان، سرعنوان موضوعی کتابخانه کنگره، و نظام پرسى به شرح زیر خواهد بود:

نمایه گردان: — (زیرا عنوان تك واژه‌ای است)

سرعنوان کتابخانه کنگره: ایران - بختیاری

پرسی:

ورودی:

* (0) ایران

* (1) بختیاری \$m ایل

* (2) کوچ

ایران

ایل بختیاری، کوچ

بختیاری، ایران

ایل بختیاری، کوچ

کوچ، ایل بختیاری، ایران

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

در مقایسهٔ مدخلمهای نمایه پرسى با سرعنوانهای موضوعی کتابخانه کنگره و نمایه گردان درمی‌یابیم که نمایه پرسى جامع‌تر است و تمامی جنبه‌های موضوعی اثر را می‌پوشاند.

۱. عنوان این کتاب در ترجمهٔ فارسی به «سفری به سرزمین دلاوران» برگردانده شد.

از عمر پرسی بیش از هفت سال نگذشته‌است. با این وصف این نظام مورد تایید و استقبال زیاد متخصصان نمایشسازی و تجزیه و تحلیل موضوعی قرار گرفته‌است. کتابخانه ملی بریتانیا و بخصوص درک آستین (بانی و مبتکر نظام) در راه تکمیل و تکامل نظام کوشش بسیار زیادی کرده‌اند و می‌کنند. در سال ۱۹۷۴ تغییراتی در نظام، بخصوص در جنبه‌های تئوری نظام داده شد. سهم عمده تحقیقات، مربوط به انطباق نظام پرسی با زبانهای دیگر است. بنا بر نوشته‌های آستین کتابخانه بریتانیا در این زمینه تحقیقات اولیه‌ای درباره‌ی اکثر زبانهای دنیا انجام داده‌است که البته کافی نیست. در سال ۱۹۷۶ سلسله مقالاتی در مجله "لیبری" (Libri) درباره جنبه‌های چند زبانی پرسی منتشر شد. در نخستین قسمت آستین به بررسی جنبه‌های مختلف نظام پرداخت. در قسمتهای دوم و سوم یوتا سورنسن^۱ با همکاری آستین از انطباق نظام پرسی با زبانهای ژرمنی (چون آلمانی و دانمارکی) بحث کرد و در قسمت چهارم ژرمن لاسر^۲ درباره‌ی زبان فرانسه و پرسی گفتگو کرد. همچنین کوششهایی برای استفاده از پرسی در نمایش سازی مواد غیر چاپی به عمل آمده‌است. در زمینه نمایشسازی مواد غیر چاپی مقالاتی توسط درک رابینسون^۳ و مری دایکسترا^۴ در کنفرانس سه روزه پرسی که در سال ۱۹۷۶ در مرلند آمریکا برگزار گردید خوانده شد. در همین سال فیلیس ریچموند طی مقاله‌ای در مجله‌ی جامعه‌ی آمریکایی علم دانش رسانی^۵ درباره‌ی امکانات استخراج رده‌بندی از خروجی‌های پرسی

-
1. Jutta Sørensen
 2. Germaine Lambert
 3. Derek Robinson
 4. Mary Dykstra
 5. Journal of the American Society for Information Science

بحث کرد و سه راه حل پیشنهاد داد .

اکنون کتابخانه‌های ملی و مراکز کتابداری بسیاری از کشورهای آسیایی و اروپایی سرگرم مطالعه و بررسی پرسی و بکارگرفتن آن برای نعایه سازی مواد چاپی و غیرچاپی در کشورهای مختلف، با زبانهای متفاوت هستند. اگر چه نظام پرسی هنوز به طور عملی در ایالات متحده پذیرفته نشده، ولی در یکی دو سال اخیر در بیشتر مدارس کتابداری آمریکا تدریس پرسی در درسهایی فهرست نویسی و رده بندی و تجزیه و تحلیل موضوعی و نعایه سازی آغاز شده است. فیلیس ریچموند دست اندرکار تهیه و تالیف راهنمایی خاص برای کتابداران آمریکاست. در دوره کوتاه مدت کارآموزی پرسی که در تابستان ۱۹۷۷ در کانادا برگزار شد متخصصان کتابداری دانشگاهها و کتابخانه‌های بزرگ آمریکا (از جمله کتابخانه کنگره) و همچنین نعایه سازان ناشران خصوصی چون "باوکر" و "ویلسون" (برای بررسی و بکارگرفتن پرسی در کتابشناسیهای تجاری خود) شرکت داشتند. چنین به نظر می رسد که نظام پرسی می رود که جهانی شود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

-
1. R.R.Bowker company
 2. The H.W.Wilson company

شکل ۱. جدول عوامل ارتباط دهنده، مورد استفاده در پرسی

اوپرتورهای خط اصلی

0 مکان	محیط مدرک مورد مطالعه
1 کلمه کلید: معقول فعل متعدی، فاعل فعل لازم	مدرک مورد مطالعه (اوپرتورهای اصلی)
2 عمل / تاثیر	
3 فاعل فعل متعدی، حسیه‌ها، عوامل	
A	
4 دیدگاه بعنوان شکل	داده‌های مرتبط به مشاهده‌گر
5 نمونه جمعیت / محل مطالعه	عرضه داده‌ها
6 هدف / شکل	
B	
P حره / صفت (مشخصه)	اوپرتورهای ماسچی
q اعضای گروه نسبه جنس و نوع	عناصر تابع
r مجموع (جمع)	
s نقش‌ما	مفهوم اتصال متقابل
t ست خاص نوشته شده	مفاهیم هم‌ارز
g مفهوم هم‌ارز	

اوپرنورهای باقیمانده ها

(با پسوند \$ به کار رود)

h	باقیمانده مستقیم غیر مدخل
i	باقیمانده مستقیم مدخل
j	باقیمانده استوار
k	باقیمانده غیر مستقیم غیر مدخل
m	باقیمانده غیر مستقیم مدخل
n	باقیمانده معترضه غیر مدخل
o	باقیمانده معترضه مدخل
d	تاریخ به عنوان باقیمانده

اوپرنورها ارتباطی

(اجزای عبارات اتصالیه یابد)

با پسوند به کار رود)

v با اجزای یاس تر به کار رود

w با اجزای بالانتر به کار رود

انصالیهای متعادل تم

x نخستین عنصر در تم همارا

y عنصر هائسین در تم همارا

z عنصر نم مشترک

پژوهشگاه علوم انسانی
رتال جامع علوم انسانی

مآخذ

سازمان اسناد و کتابخانه ملی . دستورساختن واژه نامه . ترجمه
پرویز مهاجر . تهران : موسسه تحقیقات و برنامه ریزی علمی و آموزشی ،
مرکز مدارك علمی ، ۱۳۵۴ . ۴۰ ص .

Adams, M.D. "Application of the Dewey Decimal Classification of the British National Bibliography", in *Library Resources and Technical Services*. Vol.19, No.1 (Winter 1975). PP. 35-40

Austin, Derek. "The Development of PRECIS: a Theoretical and Technical History", *Journal of Documentation*. Vol.30, No.1 (March 1974). PP. 47-102.

—. "PRECIS in Multilingual Context. Part 1: an Overview", *Libri*. Vol.26, No.1 (February 1976) PP. 1-35.

—. *PRECIS: a manual of Concept Analysis and Subject Indexing*. London: Council of the British National Bibliography, 1974. x, 551p.

—. "PRECIS System", in *The PRECIS Index System: Principles, Applications and Prospects*. Edited by Hans Wellisch, New York: Wilson Company, 1977. PP. 3-35.

Lambert, Germaine. "PRECIS in a Multilingual Context. Part 4: The Application of PRECIS in French", *Libri*. Vol. 26, No.4 (September 1976) PP. 302-324.

Richmond, Phyllis A. "Classification from PRECIS: Some Possibilities". *Journal of the American Society for Information Science*. Vol.27, No.4 (July-August 1976) PP. 240-247.

—, "PRECIS Compared with other Indexing Systems", in the *PRECIS Index System: Principles, Applications, and Prospects*. Edited by Hans Wellisch, New York: Wilson Company, 1977. PP. 101-141.

Sørensen, Jutta and Derek Austin. "PRECIS in a Multilingual Context. Part 2: A linguistic and logical explanation of the Syntax". *Libri*. Vol.26, No.2 (April 1976) PP. 108-139.

—, "PRECIS in a Multilingual Context. Part 3: Multilingual Experiments, Proposed Codes, and Procedures for the Germanic Languages". *Libri*. Vol.26, No.3 (July 1976) PP. 181-215.

پښتونستان د علوم انساني او مطالعاتو فرعي
پرتال جامع علوم انساني